

А коли поміркувати над тим, як сприйматиме підручник Ігоря Ісиченка студент університету (долучимо сюди й учителів та школярів), то відразу ж можна припустити, що і зміст, і структура, і манера викладу в ньому сподобаються. І це тому, що автор зумів стати на позицію об'єктивного, обізнаного, мудрого оповідача, який не накидає своїх поглядів, не схильний до безапеляційних оцінок і сентецій, а спокійно й виважено розповідає про давніх письменників, їхні твори, багато уваги приділяє саме змісту, бо добре знає, що чимало тих творів сучасному читачеві недоступні, та й не кожен студент зважиться перегорнути тисячі сторінок старовинних

фоліантів, де не все йому буде зрозуміло. Тож автор підручника доступно, прозоро і зрозуміло викладає те, що сам спізнав і збагнув, маючи, крім літературознавчого, ще й поважний досвід історика церкви, релігієзнавця і церковного діяча.

Підручник Ігоря Ісиченка про українське бароко перший у такому навчально-освітньому форматі, він має вплинути як на шкільні програми з української літератури, так і на майбутні шкільні підручники з нашого письменства. Водночас не забуваймо, що досвід у дослідженні бароко не такий уже й великий, тож книжка архієпископа є помітним явищем у пізнанні і висвітленні цієї доби в історії української літератури.

Ірина ФАРІОН,
доцент
Національного університету
«Львівська політехніка»

БАРОКО КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРОТИРЕФОРМИ

Нова парадигма прочитання Бароко як «мистецтва Контрреформації» припадає на 20-ті рр. ХХ ст. завдяки праці німецького науковця Вернера Вайсбаха «Бароко як мистецтво Контрреформації» (1921) [4; 48]. Цей крижано-освіжливий погляд укотре підтвердив постійний колообіг цивілізаційної екзистенції: революція – контрреволюція – криза – новий якісний виток спіралі – деструкція – і знову те саме й водночас інше коло. У нашому випадку Бароко як система світобачення провідного суспільного стану – духівництва і мілітарного стану – козацтва, що ситуативно об'єднувалися чи, навпаки, поборювали одне одного, – у своєму лоні впродовж 200 років викидали нову українську літературу, що постала на основі упослідженої народної мови. Народна мова і народна чи всестанова література попри все перемогли. Однак, як слушно зауважив Дмитро Чижевський – структуратор вивчення літературного процесу за стилем («зміна стилів і визначає межі періодів») [4; 22]: «...мова не мусить бути обов'язково близькою до народної, і бароко йшло певним можливим шляхом розвитку, якого непридатність виявилася лише в кінці 18 сторіччя...» [6; 302]. Отже, йдеться про надзвичайно тривалий період в історії думання нашої нації.

З огляду на це спеціальна праця архієпископа Ігоря Ісиченка «Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.)» надважлива, особливо якщо зважити, що маємо справу з навчальним посібником для студентів вищих навчальних закладів, вільним від вульгарної радянської соціології. Гадаю, що ця праця виходить за межі «посібника», і не лише через глибинне змістове прочитання основного корпусу літературних творів різних конфесійних орієнтацій, чітке структурування за жан-

рами, докореневе вмонтування у суспільно-політичний і релігійний вир, а передусім через аналітику ідейно-філософського наповнення того часу як основи всіх духовно-політичних процесів. Автор масштабно і чесно здійснив те, про що мислив М.Грушевський: «Мусимо шукати словесних відбитів ідеологічної динаміки цієї доби, не знеохочуючись їх недорозвиненими з естетичного погляду формами. Ця ідеологічна динаміка має важливе значення в дальшій історії розвитку українського життя, культури і творчості. Не тільки чисто книжна, шкільна творчість пізніших століть стояла під сильними і тривкими впливами київського культурного будівництва XVII ст., але і творчість, свободніша від цих шкільних впливів і чисто народна – народне життя і світогляд. З огляду на це мусимо особливою мірою міряти все, що відбиває в собі процес цього будівництва, в даному разі – в літературних формах» [1; 33].

Засаднича своєрідність цієї праці власне в тому, що «особливою мірою» міряно «все». Передусім по-стать самого автора, у свідомості та компетенції якого зійшлися два фундаментальні виміри людського буття – духовний і світський, звідки знання з історії церкви, богослов'я та, звісно, з історії літератури Середньовіччя та ранньомодерного часу. Автор володіє первинним джерелом інформації про причини сьогочасних релігійних, суспільно-політичних та літературознавчих процесів. Це джерело в його чистому, незамуленому вигляді відкрито й доступно пульсує до якнайширшої читацької аудиторії. Через свою універсальність праця архієпископа не може обмежитися колом студентства.

Цьому сприяє й структура книжки, що нанизана на нитку контрреформаційного Бароко як вияву то-

гочасної ідейно-естетичної картини світу. Вмонтовуючи Бароко у світовий контекст, автор по-новелістичному стисло розкриває його причинову зумовленість, сутність та естетику, а відтак хронологічні межі та періодизацію, вмотивовано виділяючи три періоди: раннє Бароко (перша третина XVII ст.), зріле Бароко (від Петра Могили 1632 р. до Івана Мазепи 1709 р.) і пізнє Бароко (1720–1790). Як історик літератури автор запроваджує до жанру «посібника» інформацію про історію постання і вивчення бароко у світі та в Україні, структуруючи «образ українського Бароко в національному літературознавстві». У засадничій проблематиці розділу «Суспільно-культурні виміри епохи Бароко» особливо відчуваємо аналітику процесів з погляду духовної особи, надто коли йдеться про трактування Контрреформації як процесу «внутрішньої віднови Церкви» і намагання сучасного злібералізованого мислення заступити її терміном «реформа». Гадаю, такі підходи аж ніяк не відповідають температурі кипіння тих процесів у минулому і, зрештою, виникненню національних Церков. Через це акцент автора на Контрреформації як відповіді «на виклик протестантської Реформації» є одним із всюдисущих балансів об'єктивності цієї праці, задіяних через незаангажоване висвітлення характеру Тридентського собору (1545–1563), Берестейської унії (1596), постання Єзуїтського та Василянського Чинів, церковно-канонізаційних процесів XVII–XVIII ст. тощо.

Безсумнівним центром цієї студії є аналітика самих творів «як відображення динаміки життя» [4; 100], найімпульсивнішим виявом якого стала «полемічна проза» (попри наше застереження до терміна «проза»). Направду, це перше дослідження в історії української літератури, де всебічно, всеохопно, об'єктивно та чесно представлено засадничі полемічні твори трьох віросповідних гілок: католицької, православної та унійної (тепер греко-католицької). До цього часткову інформацію про авторів та твори письменників-мислителів унійної церкви можна було віднайти хіба в «Історії української літератури» Михайла Возняка (1920–1924) та «Історії української літератури» Михайла Грушевського (1923–1927), подекуди у працях Івана Франка. Натомість тепер можемо насолоджуватися стислим життєписом та працями представників католицького табору Петра Скарги («Про єдність Церкви Божої», 1577 р.), Касіяна Саковича («Собор Київський», 1641 р.; «Перспектива», 1642 р.), унійного табору Іпатія Потія («Унія», 1595 р.; «Антиризис», 1599 р.; «Гармонія», 1608 р.), Йосифа Веляміна Рутського («Подвійна вина», 1621 р.), Лева Креси («Оборона церковної єдності», 1617 р.), православної табору Захарії Копистенського («Палінодія», 1622 р.), Петра Могили («Літос» під псевдонімом Євсевія Пиміна, 1644 р.).

Автор окремо спинається на так званому Чернігівському полемічному колі, до якого належать єпископ Лазар Баранович та настоятель Чернігівського Єлецького монастиря Іоанікій Галатовський. Я б висловила застереження до толерантної думки про Лазаря Барановича, що він начебто «виявив неабиякий дипломатичний хист, зберігаючи добрі стосунки з московським царем» і 1666 р. «був піднесений патріархом Московським у сан архієпископа», а пропозицію щодо митрополичого сану відхилив [4; 167]. Для повноти об'єктивної картини різючого відступництва українського духовництва з другої половини XVII ст. саме постать Лазаря Барановича показова (до речі, писав лише церковнослов'янською та польською мовами). А про зраду треба кричати, в наукових працях передусім, аби ці письменники не множили подібних до себе, за І.Франком, «многотишущих слабодухів».

Зокрема, 1660 р. Лазар Баранович від себе, від архімандрита Печерської Лаври Інокентія Гізеля та від усього Київського духовництва вислав делегацію до Москви, аби цар наказав духовним чинам обрати митрополита, що був би рукопокладений Московським чи Константинопольським патріархом, і це попри те, що митрополитом на той час був Діонісій Балабан (1657–1663) – сподвижник гетьмана Івана Виговського, який розірвав стосунки з Московією. В останній чверті XVII ст. чернігівський архієпископ Л.Баранович був ще промовистіший: «Падаю перед лицем Вашої Царської Величності, прийміть прохання моє; хай буду зі всією моєю єпархією безпосередньо під благословенням найсвятішого патріарха Московського нарівні з іншими великоруськими архієреями, і нехай спадкоємці мої ставляться в Москві, а не в Києві» (із листа Л.Барановича до царів Петра та Іоана, 1688 р.) [2; 465]. На титульній сторінці книжки Л.Барановича «Меч духовний» подано генеалогічне дерево російського царя Олексія Михайловича, яке коренями своїми сягає князя Володимира, що абсолютно не відповідає істині, позаяк рід Романових не походив із Рюриковичів, про що, до речі, слушно зауважено у праці архієпископа Ігоря Ісіченка в розділі «Історична проза» щодо «Синопису» Інокентія Гізеля [4; 278]. Однак саме в цьому корінь імперіалістичної схеми історії Росії, розгорнутої згодом, власне, у «Синописі» [7; 132].

Як зауважив Михайло Возняк, «сильні й певні в православної правдивості, ті люди не доросли до політичних і національних завдань, що їх ставив перед ними історичний момент України. Й тут на перешкоді стояв їх світогляд, у певній мірі підготовлений релігійною полемікою. Головну рису того світогляду відбило в собі фатальне для майбутнього розвитку України гасло “волимо під православного царя”. Нелюдські переслідування православних українців з боку Польщі виховали перших про-

пагаторів московської опіки над Україною саме в західних окраїнах України» [3; 564]. В'ячеслав Липинський справедливо вбачав причину такого плебейства у нестачі високих ідей та ідеалів того часу: що слабшав «ідеологічний зміст життя цих часів, тим більшу перевагу брали інтереси матеріальні», а також у невмінні духовної еліти розмежовувати владу світську від духовної – як наслідок, духівництво «безнадійно заплуталось між церковним фактом релігійної єдності з Москвою та чисто світськими змаганнями до єдності державної, політичної» [5; 35]. На тлі таких глибоких міркувань наших класиків з історії літератури та історії ще нагальнішою видається потреба в новітніх історіях літератури, і то більше – сегментованих за ідейно-мистецьким стилем. Саме така сегментація дає можливість заглибитися в характер епохи та її образи в текстах.

Уперше в літературознавчій праці Ігоря Ісіченка окремо виділено «Київське богослов'я в обороні своєї ідентичності», що, звісно, під силу винятково фахівцеві. Повнота літературного процесу неможлива без розділів «Культура живого слова» («Раннє барокове проповідництво»), «Катехитичні тексти», «Агіографічна проза», «Історична проза», «Життєві мандри й паломницька проза» і вже звичної рубрикації щодо поезії та драми. Новою історико-літературною інформацією наповнені окремі параграфи «Церковні коля-

ди», «Різдвяні та Великодні вірші-травестії», «Гумористичні віршовані оповідання», крізь які проступає незгасний вогонь народної енергії.

Розгортаючи проблему і доступно її структуруючи, автор не губить системної методичної нитки подання матеріалу. Для цього в більшості параграфів використано хронологічні таблиці щодо життєпису і творчості провідних мислителів, як і додано наприкінці праці різні хронологічні таблиці: порівняльну щодо історико-літературних процесів у світовому контексті; хронологію українських гетьманів, королів Речі Посполитої, московських царів, Київських митрополитів у різних юрисдикціях, а також правила читання грецьких та польських текстів.

Отож праця – системний погляд на літературу доби Бароко, синтетичне дослідження на стикові суміжних дисциплін: літературознавства, історії, філософії, історії церкви, богослов'я. Не вистачає в цьому перелікові хіба що лінгвістичного спектра, який додав би чимало важливого до розуміння українського Бароко як мистецтва Контрреформації. Особлива подяка авторові за використаний у праці правопис 1929 р. всупереч чинній радянській версії української мови. Поза тим, книжка не відпускає, поки не дочитаєш, бо щоразу отримуєш нові знання, настояні на міцних переконаннях та світлих почуттях автора.

Література

1. Грушевський М. Історія української літератури: в 6 т., 9 кн. / М.Грушевський. – К.: Либідь, 1996. – Т. 6. – Кн. 1.
2. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упоряд. С.Павленко; відп. ред. І.Ситий. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007.
3. Возняк М. Історія української літератури: навч. вид.: у 2 кн. / М.Возняк. – [2-ге вид., перероб.]. – Л.: Світ, 1992. – Кн. 1.
4. Ісіченко І., архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.): [навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів] / І.Ісіченко. – Львів: Київ; Харків: Святогорець, 2011.
5. Липинський В. Релігія і церква в історії України. Предрук з «Америци» / В.Липинський. – Філадельфія, 1925; Нью-Йорк, 1956.
6. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Д.Чижевський. – Тернопіль: МПП «Презент», за участю ТОВ Феміна, 1994.
7. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть: у 2 кн. / В.Шевчук. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 2: Розвинене бароко. Пізнє бароко.

Антологія одного вірша

Моє Мілієве

Ти стало в доленьки на чати
Поміж гаїв, поміж дібров.
Село моє – ти мій початок
І незгасаюча любов.

Нехай негода, холод, спека
З доріг чужих, не з-за морів –
Лечу, мов з вирію лелека,
До лип твоїх, до яворів.

І кращого не треба раю:
Моє Мілієве – маяк.
Отут я сили набираю,
Маленька гілочка твоя.

Ярослав КУЗИК,
с. Мілієве,
Вижницький район
Чернівецької обл.